

ІНТЕГРАЛЬНА МОДЕЛЬ ДИСКУРСУ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Солодка А.К.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Стаття присвячена дослідженню інтегральної моделі дискурсу у міжкультурній комунікації. Ядром моделі є комунікативна подія як одиниця дискурсу міжкультурної комунікації – вербально опосередкованої діяльності людини на перетині культур. Дискурс розглядається як об'єкт інтегральної природи і адекватний об'єкт для представлення сутності міжкультурної комунікації. Визначено співвіднесеність дискурсу та розвитку мовної особистості. У статті представлено інтегральну модель, що побудована на основі діяльнісного характеру дискурсу суб'єктів у спеціальній сфері міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, дискурс, мовна особистість, діяльність, комунікативна подія.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі виникають докорінні зміни у всіх областях соціально-культурної взаємодії: поширюються кордони культурного середовища, підвищується академічна мобільність, створюються умови розвитку конкурентоздатної і соціально успішної особистості (мультикультурної і полілінгвальної). Основною науковою проблемою сучасних наукових досліджень стає нове теоретичне осмислення феномена міжкультурної комунікації, розробка і оптимізація методології досліджень.

Міжкультурна взаємодія трактується як діяльність і являє собою динамічну систему взаємодії суб'єкта зі світом, єдність внутрішнього (концептуалізація і категоризація) і зовнішнього (предметність спеціальної сфери) середовищ, зумовлює розвиток особистості як суб'єкта діяльності, несе перетворювальний характер (А. Залевська, І. Зимня) [4; 5], супроводжується розвитком духовної та матеріальної культури. У процесі діяльності виникає велика кількість культурних кодів, одним з яких є мова. Структура діяльності обумовлює наявність інтеграційного об'єкта, в якості якого виступає дискурс. Під дискурсом ми розуміємо *вербально опосередковану професійну діяльність*. У дискурсі формується *професійна мовна особистість* (ПМО), відбувається взаємодія різних видів знання і формується *концепт* як сукупність всіх типів спеціального знання. Оскільки знання спеціальної сфери носить кумулятивний характер, можна говорити про стратифікацію концепту і про засвоєння різних фрагментів знання в різних типах дискурсу.

Виходячи з цього, міжкультурну комунікацію (МК) можна розглядати як вербально опосередковану діяльність, що передбачає взаємодію комунікантів, які належать до різних культур. МК постає як дискурс – вербально опосередкована діяльність на «перетинанні дискурсивних кордонів» (R. Scollon, S. Scollon), де мова розглядається у взаємозв'язку з мисленням, пізнанням та діяльністю [14].

Одиницею дискурсу МК є комунікативна подія – сукупність мовних дій, спрямованих них на досягнення комунікативних цілей, у результаті яких породжується текст про міжкультурну комунікативну подію. Комунікативній дії властиві всі властивості дискурсу. І дискурс в цілому, і комунікативна подія характеризуються такими параметрами, як Суб'єкт, Місце і Час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У даному дослідженні ми спиралась на теоретичні та методологічні положення сучасних напрямів лінгвістики і МК: когнітивної лінгвістики (В. Дем'янков, Ф. Бацевич, В. Карасик, В. Красних, О. Кубрякова, І. Стернін, О. Селіванова, Ю. Степанов, В. Чернявська, R. Langacker; M. Turner, G. Fauconnier), теорії мовної діяльності (Л. Віготський, А. Леонт'єв, Ж. Піаже), психолінгвістики та етнопсихолінгвістики (Н. Гальскова, І. Зимня, Ю. Караулов, Н. Лебедева, І. Халєєва, D. Mackie, D. Hamilton), лінгвокультурології (А. Вежбицька; С. Верещагін, В. Костомаров, В. Вороб'їєв, В. Мяслова, С. Тер-Мінасова), міжкультурної комунікації (М. Бергельсон, Т. Грушевицька, В. Попков, А. Садохін, Д. Гудков, П. Донець, І. Клюканов, О. Леонтович, M. Bennett, E. Hall, G. Hofstede, R. Lewis, L. Samovar, R. Porter; S. Ting-Toomey); дискурсивного аналізу (В. Карасик, Л. Філіпс, М. Йоргенсен, N. Fairclough), системного підходу (Дж. О'Коннор), методології корпусного аналізу (А. Кібрік, T. Givon; W. Mann, S. Thompson).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на те, що МК давно викликає зацікавленість дослідників різних напрямів, не існує єдиної думки з питання про об'єкт МК, способи аналізу та її специфіки. Це є показником високої актуальності комплексних досліджень МК, інтегративного опису комунікативної події як одиниці дискурсу МК, розробки основ його аналізу.

Метою статті є дослідження інтегральної моделі дискурсу у міжкультурній комунікації, ядром якої є комунікативна подія як одиниця дискурсу міжкультурної комунікації – вербально опосередкованої діяльності людини на перетині культур.

Виклад основного матеріалу. Розуміння дискурсу, відоме завдяки роботам Т. ван Дейка. Дискурс, як суттєва складова соціокультурної взаємодії [2, с. 53], включає параметри взаємодії «мовця-слухача», природно-ситуативний характер мовлення/тексту, залежність тексту/мови від соціального контексту (в широкому сенсі), порядок організації виразів, значень і дій (стратегії), основна одиниця – соціальний акт [3, с. 121].

Поняття соціального акта важливе на рівні тексту, оскільки може розглядатися як головна текстова властивість, а саме – як цілісність тексту. Соціальний акт зумовлює цілісність текстів, що породжуються в дискурсі, зв'язність яких є найбільш поширеним об'єктом дослідження дискурсу.

В цьому сенсі «сплав» когнітивної лінгвістики і дискурсивного аналізу є вирішальним: прагма-

тична настанова дискурсу на вивчення мовної ситуації є зверненням до ментальних процесів учасників комунікації, детермінованим соціокультурними правилами і стратегіями породження і розуміння мови у соціокультурних умовах.

Серед фреймів дискурсу (лінгвістичний текст, фрейм учасника, контекст та зміст) [1; 9] особливі значущими є:

а) розуміння текстової взаємодії як взаємодії ключових концептів за певними аналітичними схемами [12; 13];

б) ідея П. Сталла про дискурс як про «перероблену» природну мову [15];

в) тенденція до конвергенції підходів [11].

На думку Ю. Степанова «дискурс описується як будь-яка мова (а не просто текст), що має свої тексти. Дискурс – це спочатку особливе використання мови для вираження особливої ментальності; особливе використання <...>, що в кінцевому рахунку створює особливий ментальний світ» [8, с. 35-73].

На нашу думку, цей постулат є цінним по відношенню до МК, оскільки діалектична парадигма МК раніше постулювалася тільки як комунікативний процес, позбавлений власної специфіки (або дана специфіка мала лише декларативний характер навіть в екстралінгвістичному плані). Іншими словами, розгляд МК як спеціальної діяльності (на різних етапах спеціальної діяльності) дозволяє нам вивчити глибше природу МК як соціокультурної взаємодії і пояснити її процеси. Таким чином, тільки одне припущення про спеціалізованість МК дає необмежені можливості моделювання об'єкта, типології, достатній евристичний потенціал, не властивий попереднім етапам розвитку МК у методологічному відношенні.

Таким чином, звернення до інтегральної моделі дискурсу дозволяє виділити в його структурі компоненти вербальної і ментальної репрезентації. Існує безліч варіантів моделей подання когнітивних структур дискурсу, в яких визначається його багатовимірність, динамізм, вербально-опосередкований характер, що обумовлює наявність лінгвістичних (семантичних, мовних) і енциклопедичних (концептуальних) знань.

Саме тому численні звернення дослідників до дискурсу пов'язані з пошуком такого об'єкта, який дозволив би відображати «єдність» різних аспектів мови.

Згідно з трактуванням цієї проблеми сучасними лінгвістами, дискурс – це «складна комунікативна подія, що включає, крім тексту, ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, настанови, цілі адресата)» [6, с. 8]. Таким чином, дискурс являє собою соціальну взаємодію, тоді як текст репрезентує лише його частину [10]. Дослідження дискурсу в такому широкому розумінні потребує вивчення аспектів соціальної ситуації, важливих для її продукування та відтворення, тобто дискурс, перш за все, необхідно досліджувати як соціальну мову.

Діяльність у широкому сенсі – це динамічна система взаємодій суб'єкта зі світом [7, с. 101]. Основу теорії діяльності становить принцип єдності мислення і діяльності, принцип розвитку та історизму, принцип єдності зовнішньої і внутрішньої діяльності. Її основними характеристиками є предметність (соціальна обумовленість діяльнос-

ті людини) і суб'єктність (активність суб'єкта і її особистісний сенс).

Отже, розуміючи діяльність як взаємодію суб'єкта зі світом, дискурс постає як вербально опосередкована діяльність. Він виступає знаковою діяльністю, де в якості знака виступає світ.

Знакова діяльність особистості умовно може бути представлена як послідовність наступних стадій: 1) мотиваційно-спонукаюча (етапи апперцепції та інтеріоризації); 2) орієнтовно-дослідницька (внутрішнє програмування і селекція), 3) процесуальна (текстотворення), 4) контролююча (закріплення корисного результату-досвіду). Вони включають зовнішні (ментальні процеси та продуктивні процеси) і внутрішні (концептуалізація і категоризація), рецептивні і продуктивні види діяльності [5].

Умовна послідовність фаз діяльності обумовлює особливості трактування мовної інформації дослідниками. Закономірною, що в лінгвістиці найбільш докладно вивченим етапом є етап реалізації (або продуктивний етап) та вивчення ментальних процесів (внутрішнього етапу), що, відповідно, веде до двоякого розуміння таких категорій, як взаємодія (інтерація) і комунікація.

Іншими словами, реалізація особистості в дискурсі веде до визначення діяльності як взаємодії людини зі світом: «Виникнення особистості як системної якості обумовлено тим, що індивід у спільній діяльності з іншими індивідами змінює світ і за допомогою цієї зміни перетворює себе» [7, с. 193]. Таким чином, можна визначити, що фази розвитку особистості корелюють з фазами діяльності. Потрібно враховувати внутрішню діяльність особистості з етапами концептуалізації, перебудови внутрішньої категоріальної системи, інтеграції нових конструктів в її систему.

Згідно з положенням про концепт як одиницю і результат внутрішньої діяльності особистості, відзначимо, що різним рівням концепту відповідають різні види дискурсу. Найбільш адекватним визначенням концепту є його визначення як сукупності всіх видів знання. Таким чином, якщо дискурс – це вербально опосередкована діяльність в спеціальній сфері, то концепт – знаково-опосередкована, культурно опосередкована сукупність всіх видів спеціального знання.

Важливо те, що міжкультурна компетентність (МКК) – здатність особистості до діалогової взаємодії на перетині культурних кордонів. Це готовність до зміни діяльності з урахуванням її характеристики як зміни спеціальних ролей, зміни локусів дискурсу МК [7, с. 367]. Отже, розвиток МК слід визначити як придбання (іншої/нової) спеціальної (професійної) компетенції як набуття певного рівня спеціальної (професійної) компетенції.

Таким чином, можна узагальнити, що у дискурсі як у вербально опосередкованій діяльності в спеціальній сфері представлені діяльності: зовнішня (мовна) і внутрішня (концептуальна інтеграція, розвиток особистості). Оскільки в дискурсі відбувається розвиток особистості, розвиток знаків, а сам дискурс є знаковою діяльністю, то дискурс МК постає як континуум знаків, що послідовно переходять у коди, тексти, де мовний код виступає одним з безлічі критеріїв розмежування. Потенційно дискурси міжкультурної комунікації нескінченні.

Висновки і пропозиції. У галузі МК пріоритетними є дослідження з великим евристичним потенціалом відносно складних інтегрованих об'єктів. Будучи інтегральною наукою у своєму міждисциплінарному статусі, предметом МК виступає дискурс як інтегруючий об'єкт. Інтегративність МК полягає у внутріпарадигмальній і міжпарадигмальній інтеграції.

Численні дослідження феномену МК групуються в двох напрямках – західному та вітчизняному. В роботах західної школи розроблено інструментарій дослідження МК. Розробка методології МК втілюється у визначенні динамічного характеру адаптації особистості до іншокультурного середовища в процесі взаємодії з Іншим, описі етапів/фаз розвитку особистості у процесі міжкультурної взаємодії. Звернення дослідників до динамічних і особистісних аспектів МК створює передумови для можливого розгляду МК в теорії діяльнісного підходу, який відкриває великі перспективи у розвитку науки.

Згідно з результатами проведеного аналізу, найбільш близьким варіантом до теорії діяльності є теорія дискурсу, в якій дискурс розуміється як знакова діяльність. Дискурсивна теорія важлива для даного дослідження, тому що являє собою спробу проаналізувати МК з позицій теорії діяльності. Правомірність такого підходу дає змогу представити МК у світлі теорії діяльності, що дає поштовх до пошуку шляхів інтеграції емпіричних/інструментальних напрацювань західної школи з теоретичними можливостями вітчизняної школи дослідження міжкультурної взаємодії.

Дискурс як об'єкт інтегральної природи і адекватний об'єкт для представлення сутності МК має власний механізм розвитку, яким і є механізм розвитку мовної особистості. Оскільки дис-

курс розуміється як діяльність особистості у спеціальній сфері, то лінгвокультурна особистість щодо МК в дискурсивному світлі виявляється між- та мультимовною, і мультікультурною, або інтерлінгвокультуральною. Дискурс, будучи вербально опосередкованою діяльністю в спеціальній сфері, інтегрує сукупність знання, що описується як концепт. Міжкультурна компетентність особистості розуміється як динамічна зміна ролей особистості згідно цілепокладанню і включає весь спектр компетенцій (мовну, лінгвокраїнознавчу, комунікативну, прагматичну тощо).

Таким чином, базовими категоріями теорії МК є: дискурс як вербально опосередкована діяльність мовної особистості у спеціальній сфері; концепт як сукупність накопиченого знання про об'єкт; міжкультурна компетенція особистості, яка розвивається в дискурсі як діяльності. Базові динамічні категорії МК дозволяють проводити кореляції: в міру ускладнення діяльності особистості, яка постійно розвивається за рахунок додавання/розширення/приросту концептів у концептуальній системі. Все це дозволяє визначити подані категорії в теорію концептуальної інтеграції. Правомірність такого висновку підтверджується дефініційним аналізом парадигм розвитку МК, значенням концептуальної інтеграції підходів різних дослідників (як вітчизняних, так і зарубіжних) у зв'язку з похідністю/вторинністю ключових концептів, мовної особистості, умовами/нормами адаптації особистості, культурним знаком/артефактом.

Досліджуючи існуючі моделі міжкультурної комунікації, найбільш релевантною представляється модель інтегруючого виду, що побудована на основі діяльнісного характеру дискурсу суб'єктів у спеціальній сфері МК.

Список літератури:

1. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
2. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ванн Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 228 с.
3. Дейк Т.А. ван. Вопросы прагматики текста / Т.А. ванн Дейк // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 8. – М.: Прогресс, 1978. – С. 34-48.
4. Залевская А.А. Национально-культурная специфика картины мира и различные подходы к ее исследованию / А.А. Залевская // Языковое сознание и образ мира: Сб. ст. – М.: ИЯ РАН, 2009. – С. 39–54.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – М.: Логос, 1999. – 187 с.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 196 с.
7. Психология. Словарь. – М., 1990. – 161 с.
8. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности / Ю.С. Степанов // Язык и наука 20 века. – М.: Институт Языкознания РАН, 2005. – 420 с.
9. Deixis and Information Packaging in Russian Discourse // Pragmatics & Beyond New Series. – 1998. – № 50.
10. Fairclough N. Register, power and socio-semantic change // D. Birch. Functions of style. – Oxford, 1988.
11. From Sentence Processing to Discourse Interpretation: Crossing the Borders // Workshop announcement. – Utrecht, 2001.
12. Hoey M. Textual Interaction: An Introduction to Written Discourse Analysis. – Liverpool, 2010.
13. Linguistic Choice Across Genres: Variations in Spoken and Written English. Eds. Macarro A.S., Carter R. – Amsterdam, 2012.
14. Scollon R., Scollon S.W. Intercultural communication: A discourse approach, 2nd ed. / R.Scollon, S.W. Scollon. – Blackwell Publishers, 2001.
15. Text and Discourse. Discourse and Meaning. Eds. Partee B. and Sgall P., 2008.

Солодкая А.К.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ИНТЕГРАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ДИСКУРСА В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация

Статья посвящена исследованию модели дискурса в межкультурной коммуникации. Коммуникативное событие составляет ядро модели и представлено как единица дискурса межкультурной коммуникации – вербально опосредованной деятельности человека на пересечении культур. Дискурс рассматривается как объект интегральной природы и адекватный объект для анализа сущности межкультурной коммуникации. Определена взаимосвязь дискурса и развития языковой личности. В статье представлена интегральная модель на основе деятельностного характера дискурса субъектов в специальной сфере межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, дискурс, языковая личность, деятельность, коммуникативное событие.

Solodka A.K.

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

INTEGRAL MODEL OF DISCOURSE IN THE INTERCULTURAL COMMUNICATION

Summary

The article investigates the integrated model of discourse in intercultural communication. The core of the model is a communicative event as a discourse unit of intercultural communication – verbally mediated human activity in cross-cultural interaction. Discourse is considered as integral nature of the object and the object which is adequate to represented essence of intercultural communication. It was determined the correlation of discourse and linguistic identity. The paper presents an integrated model based on the nature of the activity of discourse in the special field of cross-cultural interaction.

Keywords: intercultural interaction, discourse, language personality, interaction, communicative event.